

עבודת ההודיה

יש ביהדות כלל חשוב, שהוא מקור לתקווה וגם אחד העקרונות המארגנים של התורה: "אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה" (מגילה יג ע"ב). דברים רעים אומנם עלולים לקרות, אבל ה' כבר נתן לנו את התרופה להם, ואנו רק צריכים לדעת היכן לחפש אותה.

כך היה למשל בסדרת אירועים המסופרים בפרשת חוקת: מות מרים, מות אהרן, וההודעה למשה שהוא ימות במדבר ולא ייכנס לארץ ישראל. זוהי שרשרת מבעיתה של פגישות עם הסופיות שלנו, עם היותנו בני תמותה. והנה, באותה פרשה, לפני כל אלה, נמסר לנו חוק פרה אדומה, שאפרה מטהר ממגע עם המוות. התורה הציבה אותו שם כדי להבטיחנו מבעוד מועד שאחר כל אובדן ושכול נוכל להיטהר. סופיותנו אינה מסלקת אותנו לצמיתות מהמגע עם האלמוות האלוהי.

זה המפתח להבנת פרשת תרומה. בעיניי – אף כי הדבר נתון למחלוקת פרשנים – משמעותה האמיתית טמונה בהיותה התרופה שהקדים ה' למכת חטא העגל. על פי סדר האירועים, מקומה אינו כאן. פרשיות תרומה ותצווה צריכות היו להופיע לאחר פרשת כי תישא, המגוללת את סיפור חטא העגל. הן הוצבו

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

לפני החטא כדי ללמדנו שהתרופה התקיימה לפני המחלה, התיקון לפני הקלקול, היישור לפני ההתעקמות.

ואם כן, כדי להבין את פרשת תרומה ואת תופעת המשכן על כל הכרוך בה, עלינו להבין תחילה מה התקלקל בזמן חטא העגל. התורה רומזת מאוד בפרשת כי תישא, ופורשת לפנינו עלילה שאפשר להבינה בכמה נדבכים נבדלים.

הראשון והמתבקש מכולם הוא שחטא העגל היה תוצאת כישלון מנהיגותי של אהרן. זהו הרושם המציף אותנו בקוראנו את שמות פרק ל"ב לראשונה. אנו מרגישים שראוי היה כי אהרן לא ייכנע לצעקותיו של העם. היה עליו לומר לבני ישראל להתאזר בסבלנות. הוא צריך היה להפגין מנהיגות. והוא לא עשה כן. כאשר הגיע משה מן ההר ושאל את אהרן מה עשה, השיב אהרן:

אֶל יֵחָר אֶף אֶדְנִי. אֶתָּה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בָרָע הוּא, וַיֹּאמְרוּ לִי "עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ, כִּי זֶה מִשֶּׁה הָאִישׁ, אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ". וַאֲמַר לָהֶם: "לְמִי זֶהָב – הַתְּפַרְקוּ". וַיִּתְּנוּ לוֹ, וַאֲשַׁלְכֵהוּ בָאֵשׁ, וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה (שמות לב, כב-כד).

זהו וידוי על חוסר אחריות משווע. זהו גם מופע מפואר של הכחשה: "וַאֲשַׁלְכֵהוּ בָאֵשׁ, וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה".¹ עד כאן הקריאה הראשונה של מעשה העגל – כסיפור של כישלון מצידו של אהרן.

מקריאה אחרת, מעמיקה יותר, עולה כי הבעיה היא במשה. היעדרותו מהמחנה היא שחוללה את המשבר מלכתחילה. "וַיֵּרָא הָעָם כִּי בִשֵּׁשׁ מִשֶּׁה לָרֶדֶת מִן הָהָר. וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן, וַיֹּאמְרוּ

אֵלָיו: 'קוֹם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ, כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ
אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יֵדְעֵנוּ מָה הָיָה לוֹ' (לב, א).

ה' סיפר למשה מה מתרחש, ואמר לו "לֵךְ רֵד כִּי שָׁחַת עַמְּךָ
אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (לב, ז). מתחת למשפט הזה רוחש
מסר אישי קשה. "לֵךְ רֵד", כי מקומך כנראה לא פה, איתי בראש
ההר, אלא למטה, עם העם שלרגליו. שהרי העם הזה הוא "עַמְּךָ",
והוא הבעיה שלך, לא שלי. הקב"ה עומד להיפרד מעם ישראל.

משה מיהר להתפלל לה' ולהתחנן למחילה, ואז ירד.
האירועים ניתכו עתה כרוח סערה. משה ראה מה קרה לרגלי
ההר, שבר את הלוחות, שרף את העגל, ערבב את אפרו במים
ונתן לעם לשתות, ואז ביקש עזרה בהענשת החוטאים. הוא נעשה
למנהיג שבקרב העדה, והחזיר את הסדר רגע לפני שהדברים גלשו
לתוהו ובוהו. על פי קריאה זו, הדמות המרכזית בפרשת העגל
היא משה. הוא היה מנהיג חזק מאין כמוהו, אך התוצאה הייתה
שבהיעדרו תקפה את העם כהלה. זה מחירה של מנהיגות גדולה:
שבהיעדרה היא מותירה חלל עצום.

אלא שבתום האירועים הללו מגיע פרק ל"ג, שהוא מן
הקשים להבנה בתורה כולה. הוא מתחיל בהודעה של הקב"ה
כי הוא אמנם ישלח "מִלְאָךְ" לפני עם ישראל שילוהו בהמשך
מסעו אל הארץ, אך הוא עצמו לא יעלה בקרבו של עם ישראל
"**כִּי עִם קִשָּׁה עָרַף אֶתָּה, פֶּן אֶכְלֶךָ בְּדֶרֶךְ.**" למשמע הבשורה העם
מתאבל (לג, א-ו).

בפסוקים יב-כג, משה מערער בפני ה' על גזר הדין הזה. הוא
רוצה שהשכינה תוסיף ותשרה בקרב העם. הוא מבקש, "הוֹדִיעֵנִי נָא
אֵת דְּרָכְךָ" ו"הִרְאֵנִי נָא אֵת כְּבוֹדְךָ". קשה להבין זאת. כל חילופי

הדברים הללו בין משה והקב"ה, מן המתוחים ביותר בתורה, אינם
עוסקים עוד בחטא ובמחילה. הם נראים כמעט כחקירה מטפזית
בדבר טבעו של האלוהים. מה הקשר בינה לבין חטא העגל?

ההתרחשות שבין שתי האפיזודות הללו היא המבלבלת
מכולן. הכתוב מספר שמשה לקח את אוהלו "וַיָּנֹטָה לוֹ מִחוּץ
לַמִּחֲנֶה, הֶרְחַק מִן הַמִּחֲנֶה" (לג, ז). לכאורה, זה המעשה השגוי
ביותר שאפשר לעשות במצב הזה. הרי אם, כפי שרומזים
הקב"ה והכתוב, הבעיה הייתה ריחוקו של משה כמנהיג, הצעד
החיוני ביותר שעליו לעשות עכשיו הוא להישאר בקרב העם,
לא להתמקם מחוץ למחנה. יתרה מכך, אך זה עתה סיפרה לנו
התורה שהקב"ה הודיע שלא יעלה בקרב העם – והדבר ציער את
העם צער גדול. החלטתו של משה לעשות כך אף הוא ולפרוש
מן העם ודאי הסבה לבני ישראל כפל צער. דומה שמשהו עמוק
מסתתר פה מתחת לפני השטח.

נראה לי שבפרק זה עושה משה את המעשה הנועז ביותר
בחייו. הוא אומר לה' – לא הריחוק שלי הוא הבעיה, אלא הריחוק
שלך. העם מבוהל מפניך. הוא ראה את כוחך הנורא בפעולה.
הוא ראה אותך מוריד את האימפריה הגדולה בעולם על ברכיה.
הוא ראה אותך הופך ים ליבשה, מוציא לחם מן השמיים ומים מן
הסלע. הוא שמע את קולך בהר סיני, ומיהר לבוא אליי ולהפציר
בי שאעמוד כמליץ ביניכם. בני ישראל אמרו לי, "יִדְבֹּר אֶתָּה עִמָּנוּ
וְנִשְׁמָעָה וְאֵל יִדְבֹּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן נָמוּת" (כ, טז). הם עשו את
העגל לא כי רצו לעבוד אליל, אלא כי רצו דבר שיסמל את קרבתך
ושלא יבעית אותם. הם רוצים אותך קרוב. הם רוצים שתימצא
להם לא בשמיים ולא על ראש ההר אלא בקרב המחנה. ואפילו
אם אין הם יכולים לראות את פניך, כי מי יראה את פניך וחי,
תן להם לפחות לראות בעיניהם אות כלשהו לכבוד תפארתך.

ועשה למענם ניסים ונפלאות. רק דבר אחד ה' עוד לא עשה, והוא לתת לבני ישראל הזדמנות להחזיר לו משהו. עצם הרעיון נשמע אבסורדי. איך יכולים אנחנו, בראיו של הקב"ה, להחזיר משהו לבוראנו? כל מה שיש לנו הוא שלו. כמאמר המלך דוד באספת העם הגדולה שהקהיל בערוב ימיו לקראת תחילת בניין המקדש בידי בנו:

וְהָעֶשֶׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ, וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל... וְכִי מִי אֲנִי
וּמִי עָמִי כִּי נַעֲצֹר כַּח לְהִתְנַבֵּב פְּזֹאת? כִּי מִמֶּךָ הַכֹּל,
וּמִיָּדְךָ נִתְּנָה לָךְ (דהי"א כט, יב-יד).

זהו הגיונו של המשכן. מתנתו הגדולה ביותר של ה' לנו היא היכולת לתת לו. "ומִיָּדְךָ נִתְּנָה לָךְ". מנקודת מבט יהודית, רעיון זה טעון חומר נפץ. המחשבה שה' זקוק למתנות מִיָּדֵינוּ קרובה לאלילות ולכפירה. ובכל זאת, בעיניים פקוחות לסכנה, ה' הרשה לעצמו להשתכנע מבקשת משה להשכין את רוחו בתוך המחנה ולאפשר לבני ישראל להחזיר לו משהו.

בלב רעיון המשכן נמצא מה שלואיס הייד הפליא לתאר כ"עבודת ההודיה". מחקרו הקלאסי, "המתנה"², מתבונן בתפקידן של נתינת מתנות וקבלתן – למשל ברגעי מעבר מכריעים. הוא מביא את האגדה התלמודית על רבי עקיבא שחוזים חזו לו כי בתו תמות ביום חתונתה. בבוקר שלמוחרת החתונה הלך לבקר אותה וראה שהיא עדיין חיה. התברר כי בליל האמש, כאשר נעצה את מכבנת השיער שלה בין שתי אבנים בקיר, הרגה נחש שאחרת היה מכיש אותה למוות. רבי עקיבא שאל אותה אם עשתה לאחרונה מעשה טוב. היא סיפרה כי בעת החתונה דפק עני בדלת, ובשל השמחה איש לא שם אליו לב. היא לקחה אפוא

בקשה זו של משה היא, להערכתו, השאלה שפרשת תרומה היא התשובה לה. "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם" (כה, ח). זו הפעם הראשונה בתורה שהפועל ש"ן אמור על אלוהים. שָׁכַן הוא מי שגר לידנו, בקרבנו. בלשון חז"ל נגזרה משורש זה המילה שכינה, המציינת את האימננטיות של הקב"ה (להבדיל מן הטרנסצנדנטיות), את התפיסה הנועזת של אלוהים כשכן קרוב.

על רקע התיאולוגיה המשתמעת מהתורה, עצם הרעיון של משכן, בית פיזי ל"כבוד ה'", הוא פרדוקסלי מאוד. אלוהים איננו ישות המתקיימת במרחב; הוא מעבר למושגים הללו. כדברי המלך שלמה בחנוכת המקדש, "כִּי הָאֱמָנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ? הֲנֵה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלְלוּךָ, אֲפֹכִי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי" (מל"א ח, כז); וכדברי הנביא ישעיהו, "כֹּה אָמַר ה': הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי, וְהָאָרֶץ הֶרֶם רַגְלִי. אֵי זֶה בַּיִת אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי?" (ישעיה סו, א).

התשובה, כפי שהסבירו חכמי הקבלה, היא שה' איננו גר בבניין אלא בלבבות של בונים: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם". בתוכם, לא בתוכו. אבל איך זה מתרחש? איזה מעשה אנושי גורם לשכינה לשרות בתוך המחנה, בקרב הקהילה? התשובה נמצאת בשמה של הפרשה: תרומה. "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה. מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבֹו תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי". ציווי זה עתיד להתגלות כנקודת מפנה בהיסטוריה היהודית.

עד לאותו רגע, בני ישראל היו מוטביהם של מופתים וישועות שה' חולל להם. הוא הוציא אותם מעבדות לחירות

את צלחתה המלאה ונתנה אותה לעני שיאכל. בזכות הנדיבות
הזו נעשה לה נס וחייה ניצלו.³

בניית המשכן הייתה בגדר שידוד מערכות ביחסים בין
אלוהים ואדם. היא נתנה לבני ישראל הזדמנות לתת משהו לה'.
לימים עמדה ההלכה על כך שהנתינה היא חלק מהותי מכבודו
העצמי של אדם, כשנפסק כי אפילו עני מרוד התלוי למחייתו
בצדקה חייב לתת צדקה בעצמו.⁴ יכולת לקבל בלבד, ולא לתת,
היא בגדר פגיעה בכבוד האדם.

המשכן נעשה בית לשכינה מפני שהקב"ה ציווה שהוא
ייבנה רק מתרומות נדבה. הנתינה יוצרת חברה של חן וחסד,
משום שהיא מאפשרת לכל אחד מאיתנו לתרום לטוב הציבורי.
משום כך הייתה בניית המשכן תרופה לחטא העגל. עם שמסוגל
רק לקבל הוא עם הלכוד בקורים של תלות ושל היעדר כבוד
עצמי. ה' אפשר לבני ישראל להתקרב אליו, ולעצמו להתקרב
אליהם, כשנתן להם את ההזדמנות לתת.

חברה המבוססת על זכויות ולא על חובות, על מה שאנחנו
תובעים לעצמנו ולא על מה שאנחנו נותנים לאחרים, חזקה עליה
שתאבד את דרכה. המתנה החשובה ביותר שהורה יכול לתת
לילדו היא ההזדמנות לתת. המילה "תרומה" רומזת לכך, משום
שהיא גזורה מן השורש "רום". תרומה היא בעצם התרוממות.
כשאנחנו נותנים, לא רק את התרומה אנחנו מרימים, אלא גם את
עצמנו. אנחנו מתקיימים בזכות מה שניתן לנו, אך אל מדרגת
הכבוד הסגולי אנו מתרוממים בזכות מה שאנחנו נותנים.

שאלות לשולחן השבת

- לאיזה צורך ענתה הקמת המשכן? איך אנו ממלאים
צורך זה בימינו?
- מדוע לדעתכם מעשה הנתינה חיוני להרגשת כבודנו
העצמי?
- איך אנו יכולים כיום "לתת" לקב"ה כפי שנתנו בפרשתנו
בני ישראל בתרומות הנדבה למשכן?

1 בסיפורו החוזר של מעשה העגל, בספר דברים (ט, כ), משה מגלה לנו פרט שנחסך
מאתנו עד אז: "וּבְאֵהָרֶן הַתְּאֵנָה ה' מֵאֵד לְהַשְׁמִידוֹ, וְאֶת־פֶּלֶל גַּם בְּעֵד אֶהְרֶן בָּעֵת
הַהוּא".

2 Lewis Hyde, *The Gift: How the Creative Spirit Transforms the World*. Edinburgh:
.Canongate, 2006.

3 שבת קנו ע"ב.

4 משנה תורה לרמב"ם, הלכות שקלים א, א; הלכות מתנות עניים ז, ה.